

<https://doi.org/10.18778/2299-8403.03.11>

Karol PATERSKI*

FORMOWANIE OCHOTNICZYCH STRAŻY OGNIOWYCH W DAWNYCH GMINACH SKOTNIKI I KOŚCIELNICA W 1918 R.

Rok 1918 r. jest jednym z najważniejszych w historii naszego kraju. Polska uzyskała wówczas niepodległość po długim i ciężkim okresie zaborów. W tym samym roku przypadają również początki zorganizowanego ruchu strażackiego w dawnych gminach Kościelnica i Skotniki. W granicach tej pierwszej gminy powstała straż w Wieleninie oraz wspólna jednostka dla wsi Orzeszków i Ostrowsko. Obecnie Kościelnica jest częścią Uniejowa. Wspólna jednostka, Czepowsko-Wilamowska Straż Ogniova, powstała również w gminie Skotniki. Powyższe jednostki wielkimi krokami zbliżają się do jubileuszu stulecia swojego istnienia. Powodem do dumy jest również fakt, że powstały one podczas I wojny światowej. Działo się to na terenach, gdzie od 1815 r. panowały władze rosyjskie, które w 1914 r. zostały wyparte przez armię niemiecką.

Rozważania dotyczące straży ogniowych należy rozpocząć przynajmniej od połowy XIX w. Po powstaniu styczniowym władze rosyjskie przeprowadziły fundamentalne reformy administracyjne na ziemiach Królestwa Polskiego. W 1867 r. ponownie utworzono Gubernię Kaliską. Na jej terenie powołano również powiat turecki. Granica zachodnia powiatu rozciągała się wzdłuż gmin Piętno, Malanów, Skarżyn, Strzałków (wraz z Liskowem) oraz Goszczanów. Wschodnia granica powiatu przebiegała natomiast wzdłuż rzeki Ner od miejscowości Dąbie do Poddębic i dalej na południowy wschód aż do miejscowości Warta¹. Mimo dużej powierzchni powiatu tureckiego Gubernator Kaliski w XIX w. wydał zaledwie trzy zgody na utworzenie ochotniczych straży ogniowych, dla Turku, Warty oraz Uniejowa². Na przełomie wieków XIX i XX w powiecie istniały jednak tylko dwie straże. W 1886 r. miasto Warta oraz gmina Bartochów zostały włączone do powiatu sieradzkiego³.

* Karol Paterski, mgr, absolwent Wydziału Historycznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, służy w Placówce Straży Granicznej w Kaliszu.

¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XII s. 638; M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX w.*, Łódź 1995, s. 54–59.

² T. Olejnik, *Towarzystwa ochotniczych straży ogniowych w Królestwie Polskim*, Warszawa 1996, s. 241.

³ M. Bandurka, *Zmiany administracyjne...*, s. 59.

We wschodniej części powiatu, między Wartą a Nerem, aż do końca istnienia carskiego imperium rosyjskiego funkcjonowała tylko straż w Uniejowie. Władze zaborcze obawiały się bowiem wzrostu aktywności patriotycznej Polaków pod pretekstem działalności strażackiej. Nawet organizowanie zbiórek ćwiczebnych wymagało każdorazowo zgody policmajstra lub naczelnika straży ziemskiej. Władze rosyjskie dążyły do pozbawienia towarzystw strażackich możliwości przeobrażenia się w siłę militarną⁴.

W 1914 r. wybuchła pierwsza wojna światowa. Powiat turecki zajęły wojska niemieckie. W 1916 r. władze okupacyjne połączyły powiaty kaliski i turecki⁵. Z tego powodu wiele decyzji administracyjnych dotyczących ziemi tureckiej zapadało w Kaliszu. Konflikt zbrojny doprowadził między zaborcami do rywalizacji o zjednanie sobie przychylności wśród ludności polskiej. Ze względu na ówczesną sytuację polityczną władze niemieckie chętniej zgadzały się na wprowadzanie samorządu oraz języka polskiego w administracji publicznej. Sytuacja taka sprzyjała tworzeniu się lokalnych towarzystw straży ogniowych. Takie tendencje dało się również zauważyć w dawnej gminie Skotniki oraz Kościelnica. Efektem tego było powstanie w 1918 r. jednostek strażackich organizujących się we wsiach: Orzeszków, Ostrowsko i Wielenin w obrębie gminy Kościelnica oraz w Czepowie i Wilamowie należących do gminy Skotniki.

15 stycznia 1918 r. do Szefa Powiatu Tureckiego wpłynął wniosek Janusza Skrzyńskiego z Orzeszkowa o zatwierdzenie Ochotniczej Straży Ogniowej we wsi Orzeszków i Ostrowsko. Władze niemieckie pozytywnie rozpatrzyły wniosek, określając jednocześnie skład zarządu jednostki. Prezesem został Leon Różycki ze wsi Słomów Kościelny, jego zastępcą był Michał Zielonka ze wsi Ostrowsko. Skarbnikiem mianowano sołtysa wsi Orzeszków – Tomasza Wargelta. Funkcje komendanta powierzono wspomnianemu już Januszowi Skrzyńskiemu⁶. Władze niemieckie zgodziły się na organizowanie ćwiczeń zaledwie dwa razy w miesiącu. Także dni były ściśle określone przez władze. Uzgodnione zajęcia praktyczne oraz treningi przed zjazdami strażackimi odbywały się w majątku Skrzyńskiego w Orzeszkowie⁷.

9 marca 1918 r. proboszcz parafii Wielenin – ks. K. Rubaszkiewicz złożył podanie do Szefa Powiatu Tureckiego o zatwierdzenie Ochotniczej Straży Ogniowej we wsi Wielenin. Za zgodą władz niemieckich 21 kwietnia odbyło się zebranie założycielskie. Prezesem został wspomniany wyżej wnioskodawca. Jego zastępcą został Roch Maniewski. Na komendanta wybrano Leona Leszczyńskiego. Do zarządu jednostki weszli ponadto Supeł jako zastępca komendanta, Adam Maniewski – sekretarz oraz Ignacy Slusarski – skarbnik⁸. 21 kwietnia prezes złożył wniosek w sprawie przeprowadzenia ćwiczeń w każdą niedzielę maja oraz

⁴ T. Olejnik, *Towarzystwa ochotniczych straży...*, s. 30–38.

⁵ *Dzieje Turku*, red. E. Makowski i C. Łuczak, Wydawnictwo WBP, Poznań 2002, s. 159.

⁶ Archiwum Państwowe w Kaliszu, Akta Naczelnika Powiatu Kaliskiego 1914–1918, sygn. 262, k. 1–2.

⁷ Tamże, k. 10–12.

⁸ Tamże, k. 3–6.

dotatkowo w jeden czwartek tego miesiąca. Władze niemieckie zgodziły się jedynie na przeprowadzenie ćwiczeń w dwie niedziele, argumentując, że dwa treningi miesięcznie w zupełności wystarczą do utrzymania gotowości strażackiej⁹.

15 kwietnia 1918 r. za pośrednictwem Urzędu Gminy w Skotnikach do Szefa Powiatu Tureckiego wpłynął wniosek o założenie ochotniczej straży ogniowej we wsi Czepów Dolny. 22 maja władze zgodziły się na powstanie jednostki pod nazwą „Czepowsko-Wilamowska Straż Ogniowa”. 2 czerwca zwołane zostało zebranie założycielskie jednostki. Prezesem wybrano Bossaka właściciela majątku Czepów. Tomasz Karbowski z Czepowa Dolnego został wiceprezesem. Z tej samej miejscowości pochodził także komendant – Alfons Borzysławski oraz skarbnik – Tomasz Gruchot. Adiutantem na Wilamów wybrano Józefa Paczesnego, a na Czepów – Bronisława Jedrzejewskiego. Do zarządu straży weszli ponadto członkowie: Bolesław Gadzinowski i Józef Pietrzak z Wilamowa oraz Józef Karolak z Czepowa Dolnego. Składkę ustalono na 10 marek rocznie¹⁰. Środki finansowe na swoją działalność w czerwcu 1918 r. straż otrzymała również od władz powiatu¹¹.

Po odzyskaniu niepodległości przywrócono powiat turecki. U początków odrodzonego państwa polskiego, we wschodniej części powiatu najbardziej rozwinięta była gmina Uniejów. Władze polskie w 1919 r. nadały tej miejscowości prawa miejskie¹². W tym samym roku od 6 do 15 kwietnia w Uniejowie organizowane były regionalne kursy strażackie. Należy jednak zaznaczyć, że spośród dwóch naczelników straży zasiadających w komisji egzaminacyjnej jednym był wspomniany już J. Skrzyński z Orzeszkowa. Drugi natomiast pochodził ze Świnic (St. Kociurski). Do wspomnianej komisji należeli również B. Łażewski – taksator ubezpieczeń wzajemnych oraz prowadzący wykłady i ćwiczenia – insp. O. Sztark. W kursach uczestniczyło wówczas czterdzieści jeden osób. Do egzaminu stanęło trzydziestu sześciu słuchaczy, a kurs ukończyło trzydziestu jeden. Zjechali się wówczas druhowie z Chwałborzyc, Goszczanowa, Grodziska, Niewieża, Orzeszkowa, Psar, Świnic, Tokar, Turku, Uniejowa oraz Wielenina¹³. Wśród absolwentów szkolenia znalazł się Adam Maniewski z Wielenina oraz szereg druhow z Turku, którzy podczas zmiany okupanta w 1914 r. dbali o lokalny porządek publiczny w ramach Straży Bezpieczeństwa. W tym gronie znaleźli się Władysław Adelt, Teofil Malczewski i Józef Kowalczyk. Ten ostatni w niepodległej Polsce został członkiem zarządu OSP Turek. Kurs w Uniejowie w 1919 r. ukończył także Antoni Kaczyński, który w 1945 r. został sekretarzem OSP w Turku, a dwa lata później prezesem tejże jednostki¹⁴.

⁹ Tamże, k. 7–8.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Kaliszu, Akta Naczelnika Powiatu Kaliskiego 1914–1918, sygn. 268, k. 1–8.

¹¹ Tamże, k. 9.

¹² Dekret z 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim (Dz.Pr.P.P. Nr 13, poz. 140).

¹³ *Kursy Pożarnicze Dzielnicowe*, „Przegląd Pożarniczy”, nr 9/10, Warszawa 30 V 1919, s. 83.

¹⁴ *125 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Turku*, red. B. Grzelka, B. Stachowiak, T. Rabięga, J. Rogodziński, Turek 2000, s. 10–20.

Z powyższego wynika, że ziemia uniejowska, mimo problemów gospodarczych po I wojnie światowej, była doskonale przygotowana kadrowo do działalności przeciwpożarowej i bezpieczeństwa publicznego. Nie bez znaczenia w tym zakresie było ogromne zaangażowanie druhów z gmin Skotniki i Kościelnica. W 1937 r. gminy te zostały zniesione na rzecz nowo powstałej gminy Orzeszków¹⁵.

Obecnie Zarząd Gminny OSP w Uniejowie zrzesza 15 Ochotniczych Straży Pożarnych. Część z nich posiada wspólne tradycje organizacyjne sięgające okresu zaborów. Dziś trzy jednostki z gminy Uniejów należą do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Jest wśród nich straż wilamowska, której kadra kierownicza w 1918 r. niemal wyłącznie wywodziła się z Czepowa. Wspólne tradycje strażackie charakterystyczne są również dla miejscowości Orzeszków i Ostrowsko. Szereg zmian administracyjnych XX w. nie jest w stanie przekreślić wspólnych tradycji powyższych jednostek. Historia pokazuje zatem, że obecnie funkcjonujące straże łączy dziś nie tylko współpraca w akcjach gaśniczych oraz duch sportowej rywalizacji.

Bibliografia

- Archiwum Państwowe w Kaliszu, Akta Naczelnika Powiatu Kaliskiego 1914–1918.
Bandurka M., *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX w.*, Łódź 1995.
Dekret z 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim (Dz.Pr.P.P. Nr 13, poz. 140).
Grzelka B., Stachowiak B., Rabiega T., Rogodziński J. (red.), *125 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Turku*, Turek 2000.
Kursy Pożarnicze Dzielnicowe, „Przegląd Pożarniczy”, nr 9/10, Warszawa 1919.
Makowski E., Łuczak C. (red.), *Dzieje Turku*, Wydawnictwo WBP, Poznań 2002.
Olejnik T., *Towarzystwa ochotniczych straży ogniowych w Królestwie Polskim*, Warszawa 1996.
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 24 czerwca 1937 r. o zniesieniu, utworzeniu i zmianie granic gmin wiejskich w powiecie tureckim, województwie łódzkim (Dz.U. 1937, nr 48, poz. 374).
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. XII, Warszawa.

FORMATION OF VOLUNTARY FIRE BRIGADES IN THE COMMUNES OF SKOTNIKI AND KOŚCIELNICA IN 1918

Summary

The article describes stages in the formation of voluntary fire brigades on the territory of former communes of Skotniki and Kościelnica in 1918. Examples of localities where such fire brigades were organized are Czepów, Wilamów, Orzeszków, Ostrowsko and Wielenin. The managing body of the joint Czepów-Wilamów unit was almost entirely composed of Czepów residents. When this fire brigade was divided into two units, the firemen from Wilamów joined the National Fire-Fight-

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 24 czerwca 1937 r. o zniesieniu, utworzeniu i zmianie granic gmin wiejskich w powiecie tureckim, województwie łódzkim (Dz.U. 1937, nr 48, poz. 374).

ing System. As the centenary of the existence of these fire brigades is approaching, it is worthwhile to remind their organizational beginnings, which took place at the time of re-creating Polish statehood after a long period of partitions.

Słowa kluczowe: ochotnicza straż ogniowa, gmina Skotniki, gmina Kościelnica, Uniejów

Key words: voluntary fire brigade, commune of Skotniki, commune of Kościelnica, Uniejów